

## บทบรรณาธิการ

นฤมล อรุโณทัย<sup>1</sup>

Narumon Arunotai

บทความในวารสารฉบับนี้มีหลากหลาย ทั้งที่เป็นบทความพิเศษที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์ความรู้ทางมานุษยวิทยา ร่วมกับหลักสิทธิมนุษยชน ว่าสามารถนำไปสู่การปฏิบัติอย่างการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไร บทความวิจัยที่มีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยมีการนำเสนอประเด็นทั้งในระดับประเทศ อาทิ คนจนเมือง และผู้สูงอายุ และประเด็นข้ามพรมแดน อาทิ การกลายเป็นเมืองของสลัมอย่างกึ่ง การลงทุนจากสาธารณรัฐประชาชนจีนผ่านการทำไร่กล้วยหอมขนาดใหญ่ และประชาธิปไตยในประเทศเกาหลี รวมทั้งบทปริทัศน์หนังสือ ที่พยายามนำเสนอข้อถกเถียงแนวความคิดหลังมนุษย์นิยม (posthumanism)

บทความเรื่องแรก เป็นบทความพิเศษที่ได้นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์ประกอบ คือ ศาสตร์ด้านมานุษยวิทยา หลักสิทธิมนุษยชน และการพัฒนาที่ยั่งยืน จากประสบการณ์การทำงานของผู้เขียนที่มีคุณูปการสำคัญ

---

<sup>1</sup> รองศาสตราจารย์ประจำสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Associate Professor, Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

Email: narumon.cu@gmail.com

ทั้งทางวิชาการและสิทธิมนุษยชน อย่าง **อมรา พงศาพิชญ์** ผ่านหัวเรื่อง **“มานุษยวิทยา สิทธิมนุษยชน และการพัฒนาอย่างยั่งยืน”** โดยได้นำเสนอเรื่องราวใน 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการนำเสนอพัฒนาการของการทำงานทางความรู้และการวิจัยทางด้านมานุษยวิทยาที่ผ่านมา ทั้งในเรื่องการพัฒนาในระดับพื้นที่และการขยายพรมแดนงานมานุษยวิทยาไปสู่การทำงานในเชิงสหสาขาวิชา และส่วนที่สองเป็นการนำเสนอพัฒนาการทางความคิด การก่อร่างพัฒนาการ และการกำหนดมาตรฐานของหลักการสากลอย่างสิทธิมนุษยชน และได้ขมวดประเด็นทั้งสองจากการบรรจบกันของแนวคิดการพัฒนาและหลักสิทธิมนุษยชน ผ่านความตระหนักและความพยายามของภาคส่วนต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาาร่วมกันตั้งแต่ระดับพื้นที่จนถึงระดับโลกที่คำนึงถึงผลกระทบจากการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ที่ผ่านมา อาทิ สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต สุขภาพ หรือความเสี่ยงอุบัติใหม่ อย่างการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ผลลัพธ์ประการหนึ่งที่เกิดขึ้น คือ การพัฒนาเป้าหมายชุดใหม่ หรือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) ขึ้น เพื่อสนับสนุนการพัฒนาบนฐานคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน ที่ผสมมิติร่วมกันระหว่างสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ การทำงานดังกล่าวต้องให้ความสำคัญต่อการทำงานเชิงสหสาขาวิชาและหลักคิดทางสิทธิมนุษยชนควบคู่กันไปด้วย

บทความลำดับต่อมา เป็นการนำเสนอเรื่องราวของผู้คนที่ถูกละเลยในการพัฒนาเมือง โดยบทความวิจัยเรื่อง **“ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบขูดรีดผลประโยชน์ระหว่างผู้อยู่อาศัยในชุมชนผู้มีรายได้น้อย ริมคลองลาดพร้าวและคนเมือง”** โดย **อมต จันทรังษี** นำเสนอเรื่องราวของชุมชน

ริมคลองลาดพร้าวหรือชุมชนสลัมที่ถูกมองว่าเป็นส่วนเกินของเมือง และเผชิญปัญหาที่คล้ายคลึงกับชุมชนแออัดอื่นๆ คือได้รับผลกระทบจากนโยบายรื้อย้าย โดยงานศึกษาได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนริมคลองเหล่านี้กับคนเมืองกรุงเทพฯ โดยการใช้ทฤษฎีมาร์กซิส และใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล โดยผลการศึกษาสะท้อนว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนริมคลองกับคนเมืองกรุงเทพฯ มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่แยกแยะออกได้เป็นสามลักษณะ คือ นายจ้างและลูกจ้าง คนเมืองและผู้ให้บริการเมือง และลูกค้ำและพ่อค้ำ/แม่ค้ำ โดยความสัมพันธ์นี้ มีฐานอยู่บนผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกัน เนื่องจากคนในชุมชนริมคลองได้ใช้ทุนแรงงานและเวลาในการผลิตสินค้าและบริการป้อนให้กับคนเมือง แต่กลับได้รับค่าตอบแทนที่ต่ำมาก อีกทั้งยังมีคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ บทความขึ้นนี้จึงเป็นชี้ชวนให้คนในสังคมและภาครัฐตระหนักถึงการดำรงอยู่ของพวกเขาเหล่านี้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการเป็นพลังการผลิตทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อขับเคลื่อนเมืองไปข้างหน้า

สำหรับบทความลำดับถัดมา ยังคงอยู่ในประเด็นคนจนเมือง โดยนำเสนอผ่านกรอบแนวคิดการกลายเป็นเมืองและขยายการพินิจไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านอย่างเมียนมา โดย **อนรรฆ พิทักษ์ธานิน** ได้นำเสนอบทความวิจัยเรื่อง “**สลัมในย่างกุ้ง: การกลายเป็นเมือง และความเปลี่ยนแปลง**” ที่ได้มุ่งศึกษาและอธิบายการขยายตัวของสลัมเมียนมาที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยการใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่เป็นเชิงปริมาณ คือ ข้อมูลสำมะโนประชากรและที่อยู่อาศัยของเมียนมาและข้อมูลครัวเรือนสลัมที่จัดทำโดย

Bedar Social Development Group จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การขยายตัวของชุมชนแออัดในเมืองอย่างกว้างเกี่ยวข้องกับ 3 ปัจจัย คือ ผลกระทบจากภัยพิบัติอย่างพายุไซโคลนนาร์กีสในปี ค.ศ. 2008 และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชนเมืองและชนบท และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในภาคเกษตรกรรม โดยปัจจัยทั้งสามประการล้วนมีนัยสำคัญกับการว่างงาน การสูญเสียที่ดิน การอพยพของผู้คนเข้ามาสู่เมือง นอกจากนี้พบว่า สภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนสลัมยังอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐานจากการมีรายได้ต่ำแต่มีค่าครองชีพที่สูง และนโยบายและสวัสดิการของรัฐบาลเมียนมาในปัจจุบันยังไม่สามารถเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยทางสังคมหรือจากการไล่อพยพชุมชนได้

บทความลำดับถัดมาได้ชี้ชวนให้เราได้มองเรื่องราวของการหนุนเสริมคุณภาพชีวิตของผู้คน ผ่านบทความวิจัยเรื่อง “สถานการณ์ครอบครัวและแนวทางการดำเนินงานสร้างความเข้มแข็งของกลไกหนุนเสริมเพื่อสร้างครอบครัวสูงวัยคุณภาพ กรณีศึกษาชุมชนเมืองศรีโค” โดย สุรีย์ ธรรมิกบวร, ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และสุทธิพงศ์ เพิ่มพูล ได้ทำการศึกษาใน 3 ประเด็น คือ การศึกษาลักษณะการทำงานของหน่วยงานระดับตำบลในการหนุนเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว การศึกษาความสัมพันธ์เชิงกลไกการทำงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และศึกษาแนวทางในการดำเนินการพัฒนากลไกในระดับพื้นที่เพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลไกหนุนเสริมการสร้างครอบครัวสูงวัยคุณภาพ ด้วยการวิเคราะห์วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาสะท้อนสาระสำคัญใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ประการที่หนึ่ง หน่วยงานในระดับตำบล ยังมีรูปแบบการทำงานตามภารกิจ

และหน้าที่รับผิดชอบของตนเองเป็นหลัก และกลไก “บวร” หรือการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด และโรงเรียน ยังถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน และกลุ่มคนที่มักเกี่ยวข้องกับการทำงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวในชุมชนมักเป็นกลุ่มผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน และปราชญ์ชุมชน ประการที่สอง รูปแบบกลไกการทำงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ อาทิ การทำงานเชิงนโยบาย หรือ การทำงานที่มีลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ-การสั่งการ ระหว่างภาครัฐและชาวบ้าน สำหรับรูปแบบไม่เป็นทางการ อาทิ ความทำงานบนฐานความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล รวมถึงการให้ความร่วมมือในระดับชุมชนที่คำนึงถึงบริบทพื้นที่และบริบททางสังคมและวัฒนธรรม และประการที่สาม การดำเนินงานพัฒนาโลกในระดับพื้นที่ควรให้การสนับสนุนกิจกรรมเพื่อพัฒนาหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นการสร้างเสริมศักยภาพพัฒนาครอบครัวในชุมชนเป็นอันดับแรก เพื่อให้เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

บทความลำดับถัดมาได้นำเสนอเรื่องราวของการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้คนจากบทเรียนของประเทศเกาหลีใต้ ผ่านบทความวิจัยเรื่อง “ย้อนพินิจการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้: ปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ระหว่างชนชั้นนำ ภาคประชาสังคม และตัวแสดงจากภายนอก” โดย นิธิ เนิ่องจ่านงค์ เป็นการศึกษาเป็นการทำความเข้าใจการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ ที่มีการวิเคราะห์แยกออกได้เป็น 3 กลุ่มแนวคิดคือ กลุ่มที่เน้นบทบาทของชนชั้นนำในการเปลี่ยนผ่าน กลุ่มที่เน้นบทบาทของภาคประชาสังคม และกลุ่มที่สามเน้นปัจจัยภายนอกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา โดย นิธิ

นำเสนอว่าการศึกษากการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยนั้น ควรให้ความสำคัญต่อการมองความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของตัวแสดงที่สำคัญในภาพรวม ทั้งชนชั้นนำภายในรัฐบาลและภายในระบอบการเมือง ตัวแสดงในภาคประชาสังคม รวมถึงตัวแสดงจากภายนอก การวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย ในเกาหลีใต้ใน 3 ช่วง ตั้งแต่การกระชับอำนาจของระบอบอำนาจนิยม การเปิดพื้นที่ การฟื้นกลับมาของภาคประชาสังคมและการเจรจาข้อตกลง สะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ระหว่างตัวแสดงในแต่ละช่วง ซึ่งทำให้เกิดการ “เสริมแรง” หรือ “จำกัดทางเลือก” ของตัวแสดงอื่น ๆ

บทความลำดับถัดมา เป็นเรื่องของ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ ในต่างประเทศ อันส่งผลให้เกิดการลงทุนเกษตรกรรมขนาดใหญ่ในประเทศที่มีพื้นที่เหมาะสมในการเพาะปลูก ดังที่บทความวิจัยเรื่อง “การขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจจากสาธารณรัฐประชาชนจีนและผลกระทบที่เกิดขึ้น: กรณีศึกษาการทำไร่กล้วยหอมขนาดใหญ่ในจังหวัดเชียงราย” โดย นฤมิต หิณูชีระนันท์, สมาน ชินเบญจพล และสุเชน เลิศวีระสวัสดิ์ ที่ได้ศึกษากรณีการขยายตัวของเศรษฐกิจของประเทศจีนที่ขยายไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย ผ่านการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน พลังงาน การท่องเที่ยว รวมถึงเกษตรกรรม โดยบทความชิ้นนี้ได้ทบทวนนโยบายการเปิดประเทศและการออกไปลงทุนไปยังต่างประเทศของประเทศจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนทำไร่กล้วยหอมขนาดใหญ่ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การประชุมและการสังเกตการณ์ ผลการศึกษาพบว่า การเข้ามาของการลงทุนทำไร่กล้วยหอมของจีนในประเทศไทยเกี่ยวข้องกับ

การไม่ต่อสัญญาของรัฐบาล สปป. ลาว ในช่วงปี พ.ศ. 2559 สำหรับผลกระทบในพื้นที่ที่มีการทำไร่กัญชา พบว่า แม้การลงทุนจะส่งผลให้ท้องถิ่นมีรายได้ที่ดีขึ้นอย่างไรก็ตาม ยังคงมีความกังวลในเรื่องการใช้สารเคมีที่ใช้ในการเกษตรกรรม ซึ่งอาจสร้างผลกระทบในระยะยาวจากการซึมลงสู่ผิวดินและแหล่งน้ำ รวมถึงข้อกังวลต่อความเพียงพอต่อทรัพยากรน้ำเพื่อใช้ในการทำเกษตร ฯ โดย นฤมิตรและคณะ มองว่า มีความจำเป็นที่ต้องพิจารณาผลกระทบจากการลงทุนอย่างครอบคลุมเพื่อไม่ให้สร้างผลกระทบทางลบทั้งต่อด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม อีกทั้งควรจะมีการเตรียมการในการรับมือทุนต่างชาติโดยมุ่งให้เกิดประโยชน์ที่ทัดเทียมกันทั้งต่อประเทศเจ้าของทุนและประเทศผู้รับการลงทุน

ส่วนสุดท้ายของเล่ม เป็นบทปริทัศน์หนังสือ เรื่อง “The (Re) Definition of Human Subjects in the Post - Apocalyptic Dystopia of Clone Objects” โดย ปรีชาญา ชาวักัณหา ด้วยการพิเนิจหนังสือ 2 เล่ม คือ นวนิยายแฟนตาซีวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงอย่าง Cloud Atlas ประพันธ์โดย เดวิด มิทเชลล์ และงานเขียนแนวไซกนาฏกรรมโรแมนติกแวนดิสโทเปีย อย่าง Never let me go ประพันธ์โดย คะซีโอะ อิชิงูโระ ด้วยการพิจารณาเรื่องเล่าแนวคิดหลังมนุษย์นิยม (posthumanism) ภายใต้โลกหลังดิสโทเปียที่ปรากฏ จากการปริทัศน์พบว่า เรื่องเล่าของโลกหลังดิสโทเปียได้ให้ความหมายของแนวคิดหลังมนุษย์นิยมว่า เปรียบเสมือน ‘ผ้าคลุม’ ที่เกิดขึ้นจากความไม่ลงรอยกันของแนวคิดมนุษย์นิยม รวมถึงปัจจุบันมีการชี้ถึงข้อถกเถียงที่ว่าแนวคิดหลังมนุษย์นิยมเป็นเพียงส่วนขยายของแนวคิดมนุษย์นิยมเท่านั้น โดยความรู้เชิงแนวคิดมานุษยนิยมที่มีหลักมานุษยรูปนิยมหรือการกำหนดคุณลักษณะ

ของความเป็นมนุษย์ (Anthropomorphis) มักถูกใช้เป็นพื้นฐานของการมอง เพื่อฉายภาพความเป็นจริงของความสัมพันธ์กับหลักอภิปรัชญาของสิ่งมีชีวิต จากมุมมองดังกล่าวทำให้ ‘ร่างโคลน’ ภายในหนังสือ Cloud Atlas และ Never Let Me Go ที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ด้วยมุมมองแบบมนุษย์ เป็น สิ่งที่ไม่มีเจตจำนงเป็นของตัวเอง และเป็นเพียงสิ่งของที่มีมนุษย์เป็นเจ้าของเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ปรินซ์ ยังได้กล่าวถึงทฤษฎีภววิทยาของวัตถุ (object-oriented ontology) อันเป็นแนวคิดที่ได้ขยายภาพที่ว่า เจตจำนงเปรียบเสมือนเวทีที่เกี่ยวข้องกับตัวแสดงต่าง ๆ มีปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบของสิ่งต่าง ๆ ในการก่อร่างการมีอยู่ซึ่งกันและกัน ดังนั้น ร่างโคลน จึงไม่ใช่ผู้ที่ถูกกักขังอยู่ในสรรพทัศน์ แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการมีอยู่ของสรรพทัศน์นั้นด้วย

ในท้ายที่สุด กองบรรณาธิการหวังว่าบทความพิเศษ บทความวิจัย และบทปริทัศน์หนังสือในวารสารเล่มนี้ได้นำเสนอประเด็นที่หลากหลายทางสังคมศาสตร์และสะท้อนถึงวิธีการศึกษาที่จะนำไปสู่การกำหนดประเด็น และการพัฒนาวิธีการวิจัยในอนาคต ทั้งนี้ กองบรรณาธิการขอขอบพระคุณ ผู้เขียนบทความ และผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงบทความ ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น